

'Het werd Rotterdam noodlottig, zijn snelste uitbreiding te ondergaan in het meest stijlloze tijdperk, dat ons uit stedenbouwkundig en architecturaal oogpunt bekend is', zo zou later worden geoordeeld²).

Het was maar al te waar. Ons gezin kon ervan meepraten. Wij bewoonden à raison van f 1,75 huur per week, het achterste gedeelte van een zogenaamde rug-aan-rugwoning. Osn pand - met het huisnummer 289 - stond in het Zwaanshals recht tegenover de Fabrieksstraat en, zoals gezegd, schuin tegenover het complex van Van der Tak. Gelijkvloers was de sigarenwinkel van de heer Ruijsch, die tevens bedienaar ter begrafenis was. In het aangrenzende pand, onder het nummer 287, was een banketbakkerij gevestigd. Aan de overkant, op de ene hoek van de Fabrieksstraat, dreef de heer Tetteroo een melk-, boter- en kaasnering. De andere hoek van die straat werd geheel in beslag genomen door de gebouwen van Bloemendal & Kerkhoven's margarinefabrieken.

Wat nu onze woning betreft: die lag op de eerste verdieping. Zij omvatte een woonkamer, een keuken (die men met enige verbeeldingskracht een woonkeuken zou kunnen noemen) en een vertrek (of was het een alkoof?) met twee bedsteden. Met het oog op de samenstelling van het gezin had vader boven één van de bedsteden een derde slaapgelegenheid getimmerd. In dit verband moet ik memoreren dat ons gezin eind 1915 vijf hoofden telde. Vader, moeder, een jongen en twee meisjes. In de ene bedstede sliepen mijn ouders, in de andere de beide meisjes. De bijgetimmerde slaappleaats was mijn domein. Erg primitief allemaal; er was echt een flinke dosis goede wil voor nodig om er vrede mee te hebben.

De situatie leek pas goed bedenkelijk te worden toen in de herfst van 1916 een derde meisje geboren werd. De omstandigheden zorgden er echter voor dat het slaappatroon daardoor niet al te zeer werd verstoord, althans voorlopig niet. Dat kwam omdat vader gemobiliseerd was. Hij was sergeant bij de vestingartillerie en hij was als zodanig gelegerd in de fortengordel om Utrecht. Tenzij door spanningen in de internationale politiek de verloven ingetrokken waren, kon hij op gezette tijden een weekeind thuis doorbrengen. Waarmee gezegd wil zijn dat zijn plaats in de echtelijke sponde meestentijds vrij was. U begrijpt het al: het borelingske werd aangewezen - naar het jargon van het soldatendom - als remplaçant de open plaats naast moeder in te nemen.

Maar dat was en bleef natuurlijk een vervelende noodoplossing. Dat openbaarde zich telkens weer wanneer vader met weekeind-